

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ІМЕНІ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО

Факультет туризму

Кафедра економіки та менеджменту

Завидівська О. І.

ЛЕКЦІЯ № 12

МІЖНАРОДНА ТРУДОВА МІГРАЦІЯ

з навчальної дисципліни:

«Міжнародні економічні відносини»

підготовки *БАКАЛАВРІВ*

галузь знань **07 «Управління та адміністрування»**
(спеціальність 073 – «Менеджмент»)

Лекція обговорена і затверджена на засіданні кафедри економіки та менеджменту
(протокол № 5 від “10” грудня 2020 року)

Львів – 2020

План

1. Сутність, класифікація та особливості міжнародних міграційних процесів
 2. Напрями та наслідки міжнародної міграції робочої сили
 3. Регулювання міжнародних міграційних процесів
 4. Інтеграція України в міждержавний обмін робочою силою
-

1. Сутність, класифікація та особливості міжнародних міграційних процесів

Міграція (від латинського *migratio* – переселення, переміщення) – це переміщення людей через кордони визначених територій зі зміною постійного місця проживання, або з поверненням до нього.

Спонукальні причини міграції населення:

- мотиви політичного характеру: утеча від політичних переслідувань, расової, релігійної і національної дискримінації, репатріація в зв'язку зі зміною політичних умов й ін.
- військові, пов'язані з веденням бойових дій (евакуація, реевакуація й ін.).
- етнічні, пов'язані з наявністю в країнах значного контингенту осіб некорінної національності.
- економічні і соціальні, пов'язані з пошуком роботи, більш високих доходів, особливо пошуки роботи, викликані економічною нестійкістю й безробіттям.
- екологічні катастрофи, пов'язані з масовим забрудненням у певному регіоні навколишнього середовища.

Трудова міграція населення – це:

- з широкої точки зору – сукупність усіх форм територіального переміщення населення, зв'язаного з трудовою діяльністю на території іншої країни, форма експорту й імпорту робочої сили;
- з вузької точки зору – переселення громадян однієї країни на територію іншої, що супроводжується як зміною громадянства, так і наступним працевлаштуванням.

До основних соціально-економічних причин міжнародної трудової еміграції відносять: значне перенаселення країн; низький рівень розвитку економіки і як наслідок цього масове безробіття; низька заробітна плата, низький рівень життя; неможливість в повній мірі реалізувати наявний трудовий ресурс.

Міжнародна міграція включає:

1) *Еміграцію* – виїзд робочої сили з однієї країни в іншу.

2) *Імміграцію* – в'їзд робочої сили в приймаючу країну.

Різниця між цими двома течіями складає обсяг чистої міграції, а сума – обсяг валової міграції.

Міграційні процеси можна класифікувати за часом і характером переміщення робочої сили, рівнем кваліфікації мігрантів, рівнем легалізації.

Загальна характеристика видів міжнародної міграції робочої сили:

1. За часом і характером переміщення:

- **Постійна міграція**, що передбачає переїзд на постійне проживання в іншу країну
- **Тимчасова міграція**, що передбачає повернення мігранта на батьківщину після певного строку перебування в приймаючій країні; має ротаційний характер;
- **Сезонна міграція**, що передбачає періодичне залучення іноземних робітників для виконання робіт, які носять сезонний характер;
- **Маятникова міграція**, що передбачає періодичне перетинання мігрантом кордонів країни у випадку, коли він має постійну роботу в іншій країні, але залишається жити на батьківщині (жителі прикордонних територій, фахівці, що працюють вахтовим методом);
- **Заміщуюча міграція**, що передбачає заміщення еміграції національної робочої сили міграцією з менш розвитих країн;
- **Ротаційна міграція**, що передбачає регулярну заміну мігрантів в країні перебування вихідцями з однієї місцевості;
- **Репатриативна міграція**, що передбачає повернення мігрантів, які виїжджали в іншу країну на постійне проживання назад на батьківщину
- **Диференційована міграція** окремих груп населення – етнічних, соціальних, статевих, вікових.

2. За рівнем легалізації:

- **Легальна міграція** робочої сили на контрактній основі з наданням мігрантові повної легалізації;
- **Напівлегальна міграція**, що передбачає легалізацію перебування на території країни мігрантів і нелегальний (тіньовий) характер трудової діяльності;
- **Нелегальна міграція робочої сили** в обхід відповідного національного законодавства і міжнародних домовленостей.

3. За рівнем кваліфікації мігрантів:

- «Відплив інтелекту» - міграція висококваліфікованої робочої сили;
- **Міграція кваліфікованої робочої сили;**
- **Міграція некваліфікованої робочої сили;**

4. За способом забезпечення:

- **Організована** – добровільна та примусова (здійснювана за участю держави, громадських організацій або спеціалізованих підприємницьких структур);
- **Неорганізована:** індивідуальна, самодіяльна міграція.

2. Напрями та наслідки міжнародної міграції робочої сили

Міжнародна міграція робочої сили є однією з об'єктивних підстав становлення цілісної світогосподарської системи.

Міжнародна міграція робочої сили нині охоплює весь світ: як його розвинуту частину, так і відсталу периферію. Щорічно переїжджає близько 20 млн. мігрантів.

Особливість сучасного етапу розвитку міграційних процесів полягає в частковій переорієнтації нових індустріальних країн з ролі донорів світових міграційних процесів на роль країн-реципієнтів.

Виділяють такі сучасні потоки міграції:

- 1) міграція з країн, що розвиваються (РК) в промислово-розвинуті країни (ПРК);
- 2) міграція в межах промислово-розвинутих країн (ПРК);
- 3) міграція робочої сили між країнами, що розвиваються (РК);
- 4) міграція кваліфікованих спеціалістів з промислово-розвинутих країн (ПРК) в країни, що розвиваються (РК);
- 5) міграція з країн з перехідною економікою (ПК) у промислово-розвинуті країни (ПРК)
- 6) міграція робочої сили у межах СНД.

Такими чином, міжнародна міграція в сучасних умовах характеризується наступними *відмітними рисами*:

- більше половини потоків міграції у світі спостерігається між країнами, що розвиваються;
- підвищується попит на тимчасову робочу силу в країнах, що переживають економічний розквіт (в Азії – у республіці Корея, Малайзії і Японії);

- зростає приплив мігрантів у розвинуті країни, а в їх складі усе помітніше вихідці з країн, що розвиваються;
- наростання міграційних потоків одночасно зі зростаючим безробіттям у приймаючих країнах, що веде до посилення соціальної напруженості в США і Європі;
- зайнятість значної частки мігрантів у тіньовому секторі економіки, що обумовлює заробітки набагато менші, ніж навіть у некваліфікованих місцевих кадрів;
- підвищення кількості кваліфікованих робітників серед мігрантів.

Економічні наслідки міграції:

1. Для емігрантів – одержання можливості значно поліпшити своє матеріальне становище, отримати нові можливості.
2. Для найманих робітників у країні еміграції – скорочення конкуренції на ринку праці, ріст середньої заробітної плати.
3. Для найманих робітників у приймаючій країні – зростання конкуренції, проте значна частина емігрантів заповнює ті сегменти національного ринку, що відчувають нестачу робочої сили.
4. Для підприємців у країні іміграції – скорочення витрат на робочу силу внаслідок розширення її пропозиції.
5. Для підприємців у країні еміграції – за рахунок скорочення пропозиції робочої сили відбувається її подорожчання, збільшуються витрати з найму.
6. Для споживачів іміграція – означає потенційне зменшення цін товарів у приймаючій країні та їх зростання у країні еміграції.
7. Для національної економіки приймаючої країни – середній дохід у країні падає, тому що ріст конкуренції на ринку праці скорочує середню заробітну плату, але сукупний дохід росте за рахунок того, що його створює й одержує заробітну плату більша кількість економічних суб'єктів.
8. Для національної економіки приймаючої країни:
 - за рахунок імігрантів відбувається ріст платоспроможного попиту в приймаючій країні, розвивається інфраструктура;
 - розширення бази оподатковування і соціального страхування, оскільки міграція сприяє скороченню податкового навантаження на платника податків приймаючої країни;

- ефект циклу життя – іммігранти знаходяться в самому продуктивному віці, але соціальну допомогу одержують у рідній країні, розвантажуючи соціальну систему країни перебування;
- переказуючи заробітну плату на батьківщину, мігранти перетворюються у фактичних кредиторів приймаючої країни; країна заощаджує ресурси на підготовку кваліфікованих фахівців, одержує більш дешеву й молоду робочу силу; відбувається поліпшення умов для підтримки економічного росту.

9. Для національної економіки країни еміграції:

- середній дохід у країні росте за рахунок подорожчання вартості робочої сили, але сукупний дохід в економіці падає, тому що скорочується число суб'єктів економічних відносин, емігранти не беруть участь у створенні національного доходу;
- еміграція веде до скорочення числа потенційних споживачів, яке компенсується ростом споживання родичів, самих мігрантів після повернення на батьківщину завдяки значно більш високому рівню заробітної плати в країні міграції;
- емігранти фактично залишаються повноправними користувачами суспільних благ, але не виплачують податків у рідній країні;
- демографічний фактор – користуючись суспільними фондами в дитинстві та юності, претендуючи на пенсійне забезпечення, емігранти одночасно в найбільш продуктивний період свого життя не приймають участі в створенні національного доходу, тобто країна еміграції несе значні нетто-втрати за рахунок міграції;
- перекази на батьківщину можуть служити значним джерелом валютних надходжень для національної економіки – мігранти переводять до половини зароблених коштів;
- «відплив інтелекту» – виїзд за кордон на постійну роботу фахівців вищої кваліфікації завдяки більш сприятливим умовам для роботи й життя в приймаючій країні;
- скорочення рівня безробіття;
- формується тенденція до скорочення темпів економічного росту.

Неекономічні наслідки міграції не піддаються аналізу з погляду ринку праці, проте можуть включати:

- 1) придбання знань – обопільний процес для вихідців з країни;
- 2) можливість формування перенаселеності в приймаючій країні;

3) соціальні тертя, формування досить розвинутих самодостатніх сегментів господарства країни, що базуються на відособленій взаємозалежній економічній активності етнокультурних меншостей підприємців і найманих робітників.

Узагальнюючи наслідки міжнародної міграції робочої сили для країн слід зазначити, що вона дозволяє кожному громадянину в більшому або меншому ступені реалізувати права людини, вільно жити і трудитися в тій країні, де він може внести більший вклад у світове виробництво і власний добробут.

Неоднозначні наслідки міжнародної міграції і для самих мігрантів. Крім можливих вигод від одержання роботи, кращих умов праці і його оплати, мігранти несуть і певні втрати, пов'язані з:

- переїздом і облаштуваністю на новому місці;
- найманням на роботу;
- оплатою праці;
- тривалістю і режимом робочого дня, одержанням освіти і підвищенням кваліфікації;
- одержанням пенсій, стипендій та інших форм соціального забезпечення;
- адаптацією до нової культури, мови, клімату й ін.;
- необхідністю медичного страхування та обслуговування й ін.

Незважаючи на ці наявні в деяких країнах проблеми для іноземної робочої сили, вигоди все-таки є категорією визначальною, а економічний аспект є переважаючим.

3. Регулювання міжнародних міграційних процесів

Регулювання міжнародної міграції здійснюється на одно-, двох-, та багатосторонніх засадах.

Одностороннє регулювання має на меті державне регулювання міграційних процесів відповідно до національних інтересів без узгодження з іншими країнами.

Двостороннє регулювання передбачає укладення двосторонніх міждержавних угод.

Багатостороннє регулювання міграційних процесів ґрунтується на міжнародних угодах і конвенціях, укладених на регіональному й світовому рівнях, в рамках інтеграційних союзів. Різні аспекти трудової міграції регламентуються двосторонніми й багатосторонніми угодами, що відповідають законодавчими актами й урядовими постановами.

Серед багатосторонніх угод слід зазначити прийняту ООН в 1951 р. «Конвенція про статус біженців» та ряд документів, прийнятих Радою Європи: Європейська угода про скасування віз для біженців (1959 р.); Резолюція 14 про надання притулку особам, що знаходяться під погрозою переслідування (1967 р.); Європейська угода про передачу відповідальності у відношенні біженців (1980 р.); Рекомендації про узгодження національних процедур, що стосуються надання притулку (1980 р.); Дублінська конвенція (1990 р.) ін.

Регулюючими суб'єктами виступають міністерства праці, внутрішніх справ, іноземних справ, спеціально створювані державні та міждержавні органи.

Уніфікація трудового законодавства — раціональне скорочення й приведення до загальновизнаних світових стандартів законодавства про працю країн світу, визнання пріоритету міжнародного права у сфері праці над національним.

Основні *напрямки регулювання міграційних процесів* полягають в узгодженні на міжнародному рівні:

- умов праці, способів найму й звільнення працюючих;
- оплати праці, у тому числі системи додаткових виплат;
- надання відпусток, вільних від роботи днів, тривалості робочого дня;
- соціального страхування;
- надання різноманітних пільг.

Державна міграційна політика – це цілеспрямована діяльність держави по регулюванню процесів експорту й імпорту робочої сили в дану країну та за її межі. Вона підрозділяється на: 1) еміграційну політику; 2) імміграційну політику.

В цілому кожна країна виробляє свої заходи для регулювання припливу і відтоку робочої сили залежно від її економічного становища. Важливим елементом імміграційної політики є *встановлення юридичного статусу мігрантів*, визначення соціально-економічних, трудових прав мігрантів.

Шляхи поліпшення ситуації з зайнятістю в світі пов'язані з:

- визнанням усіма країнами необхідності стабільності й відкритості у взаєминах між країнами;
- координацією макроекономічної політики промислово-розвинених країн як лідерів економічного росту, що стимулюють процеси розвитку й попиту на робочу силу в країнах, що розвиваються;

- розробкою заходів щодо скорочення загрози глобальних фінансових криз;
- наданням фінансової і консультаційної допомоги РС у становленні й розвитку ринків трудових ресурсів.

У сучасних умовах активну роль у регулюванні міжнародних міграційних процесів і захисту прав мігрантів відіграють відповідні *міжнародні організації*.

Міжнародна організація праці (МОП) створена в 1919 р., з 1946р. має статус спеціалізованої установи ООН та поєднує більше 170 країн світу (у т.ч. Україна з 1954 р.). МОП прийняла більш 300 конвенцій в області міграції робочої сили. До завдань організації відноситься: організація безкоштовної служби для допомоги мігрантам; запобігання недостовірному інформування мігрантів, полегшення від'їзду, переміщення й прийому мігрантів; забезпечення переказу грошей на батьківщину й медичне обслуговування мігрантів.

Активну роль у регулюванні міжнародних міграційних процесів грає *Міжнародна організація з прав мігрантів (МОМ)* (1949 р.), метою створення якої було сприяння біженцям. З 1989 р. її основними завданнями є: управління упорядкованою й плановою міграцією громадян з урахуванням потреб країн міграції й еміграції; сприяння переміщенню кваліфікованих кадрів між країнами; надання експертних послуг та координація міжнародної взаємодії в сфері міграції робочої сили; організація міграції біженців і переміщених осіб, змушених залишити свою Батьківщину.

Комісія ООН по народонаселенню через відповідний фонд субсидіює національні програми в області міграції населення. *Управління Верховного комісара зі справ біженців при ООН* очолює міжнародні зусилля по наданню сприяння біженцям. Активну участь у забезпеченні прав трудящих мігрантів у Західній Європі приймає *Міжурядовий комітет з питань міграції*.

4. Інтеграція України в міждержавний обмін робочою силою

Отримання незалежності та розбудова ринкової економіки стимулюють посилення міграційних процесів в Україні, передумовами яких є:

- структурна перебудова економіки і зв'язаний з цим ріст безробіття;
- нерівномірне розміщення виробничих сил;
- різні соціально-економічні умови життя між регіонами, містом і селом;

- зростання частки населення не працездатного віку у загальній структурі населення;
- транзитне положення України на шляхах міграції до країн ЄС;
- несприятлива екологічна ситуація;
- інтенсифікація міграційних процесів на національній основі;
- демократизація й активізація міжнародних зв'язків.

На початку 90-х рр. ХХ ст. основним фактором міграції в Україні був етнічний, зараз пріоритет має *економічний фактор*.

Стимулює зростання міграції в Україні:

- значна різниця як рівня життя, так і рівня оплати праці в Україні й країнах Заходу;
- відсутність перспектив професійного росту;
- економічна нестабільність й невизначеність шляхів виходу з кризи;
- відчуття незахищеності.

У промислово розвинених країнах зарплата некваліфікованого працівника, що працює на сільськогосподарських підсобних роботах вище, ніж в Україні в 2-4 рази, в будівництві, автотранспорті та сфері послуг – у 10-12 разів, на морському транспорті, в освіті, програмуванні, охороні здоров'я – від 15 до 40 разів.

Найбільш відчутні міграційні втрати населення України за прогнозами фахівців очікуються на початку ХХІ століття і оцінюються в межах 195 тис. чол.

На зміну політичним в Україні з'явилися економічні біженці (громадяни, що залишають країну через негаразди в економічному житті). Кризові явища в економіці України обумовили значне негативне міграційне сальдо (баланс імміграції й еміграції у країну).

Основними каналами трудової міграції громадян України є:

- самостійний пошук місця роботи, насамперед у країнах, з якими Україна не має візового режиму;
- легальний виїзд у країни, із якими установлений візовий режим перетинання кордону за посередництвом туристичних фірм із наступним нелегальним працевлаштуванням у цих країнах;
- використання послуг спеціалізованих агентств із працевлаштування за кордоном (в Україні діє близько 400 таких структур, послугами з трудовлаштування за кордоном щорічно користуються близько 40 тис. громадян України);

- виїзд на роботу за кордон фахівців за персональним запрошенням приймаючої сторони.

Неоднозначні економічні наслідки еміграції для України:

- зниження рівня безробіття й напруженості в суспільстві;
- можливість поповнення валютних резервів країни за рахунок перекладів емігрантів;
- легалізація еміграції дозволить Україні вимагати від приймаючих країн компенсації за підготовку робочої сили та відповідних соціальних виплат громадянам;
- легалізація може послужити джерелом надходження в країну нових технологій, досвіду, перебудови професійної структури, прискорення інтеграції у світову економічну систему.

Міграційна політика України спирається на міждержавні угоди з країнами-потенційними користувачами нашої робочої сили та укладання міжнародних і міждержавних договорів.

Важелями державного регулювання трудової міграції виступають:

- формування національного ринку праці, достатнього ємного за обсягом попиту на робочу силу і привабливого за рівнем оплати й умовам праці;
- приєднання України до багатобічних домовленостей з працевлаштування трудових мігрантів;
- співробітництво прикордонних регіонів країн, що межують з Україною в питаннях розвитку прикордонної міграції взаємного регулювання трудової діяльності громадян, що працюють за межами своїх країн;
- стимулювання розвитку ліцензійних форм посередництва в сфері працевлаштування громадян України за кордоном, посилення контролю дотримання трудових прав мігрантів, їх соціального захисту й запобігання торгівлі людьми.

Легалізація трудової міграції, введення її у цивілізовані рамки сприятиме поліпшенню рівня життя населення, прискоренню темпів економічного розвитку, інтеграції України до ЄС.